

muzeju hranijo 153. Negative je Pilon obdržal pri sebi vse do leta 1932, ko jih je ponudil v odkup prijatelju dr. Engelbertu Besednjaku, ki je takrat kot politični emigrant živel na Dunaju. Denar za ponujeni odkup negativov je potreboval za svoj delež pri najemu ateljeja na 75, Boulevard de Montparnasse, ki ga je zatem odprl skupaj s poljskim kiparjem in fotografom Hermannom-Szunkejem.

Tanja Cigoj, višja kustosinja Pilonove galerije Ajdovščina, je v prispevku z naslovom *Pilon, dokumentarni fotograf* ovrednotila pomen negativov ter njihovo vsebino znotraj zgodnjega fotografskega opusa Vena Piona in vrhunca njegovega slikarskega ustvarjanja v Ajdovščini.

Cikel sodi v obdobje, ko je v ateljeju nad očetovo pekarno v družinski hiši v Ajdovščini ustvaril vrhunski opus, s katerim se je po besedah Tanje Cigoj umestil ne zgolj med slovenske, ampak tudi med evropsko prepoznavne umetnike. *»Skozi Pilonove dokumentarne fotografske prizore lahko stopimo v čas in prostor, na hrbtni strani fotografij, hranjenih v SEM-u, je namreč opisno zabeležil motiv, lokacijo, kjer je posnetek nastal ter vsebino. Večini fotografij je dodal tudi zapis, s katerim je posnetek klasificiral: Obrt, Moški tipi, Ženski tipi, Arhitektura, Običaji, Poljedelstvo, Vodnjak ipd, kar potrjuje njegov namen po izdaji sklopa fotografij v albumu. /.../ Čeprav teh negativov ne odlikuje tehnična ostrina, je njihov pomen z etnografskega vidika neprecenljiv.«*

Katalog vključuje tudi celotno korespondenco med Venom Pilonom in dr. Engelbertom Besednjakom, ki se je ohranila v fondu dr. Besednjaka, ter seznam vseh negativov iz obeh fondov, z reprodukcijami in podatki o nahajališču kontaktnih kopij posameznih negativov v Pilonovi galeriji Ajdovščina oziroma v Slovenskem etnografskem muzeju.

Fotografije ter oblikovanje razstave in kataloga so delo fotografa Primoža Breclja. Celotna zbirka negativov je po zaslugi Erika Preglja iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici javnosti dostopna na spletnem portalu Kamra, kjer lahko uporabniki dostopajo do vsebin, zbirko je mogoče tudi komentirati.

Ivanka Uršič

Od ISTRABENZA do ISTRABENZA: 1948–1996

Razstava in publikacija Pokrajinskega arhiva Koper

Istrabenz je sodil med pomembnejša gospodarska podjetja v Kopru in na Primorskem ter v Sloveniji, zato smo menili, da si podjetje Istrabenz in njegovi nekdanji zaposleni, ki so ga pomagali ustvarjati in graditi, zaslužijo predstavitev z razstavo in publikacijo.

Z razstavo in publikacijo »od ISTRABENZA do ISTRABENZA: 1948–1996« predstavljamo njegovo dejavnost in poslovanje v obdobju, ko je bil v družbeni lasti: od ustanovitve podjetja leta 1948 do zaključka njegovega lastninskega preoblikovanja leta 1996.

Razstavo in publikacijo smo poimenovali »Od ISTRABENZA do ISTRABENZA: 1948–1996«. Ker se je zapis imena podjetja od leta 1948 do leta 1996 večkrat spremenil (ISTRABENZA, »Istra Benz«, Istra-Benz Koper, »Istra Benz« Koper, »ISTRABENZA« Koper, Istra-Benz Koper, Skupina ISTRABENZ, ISTRABENZ d. d. Koper), možnosti podrobnih raziskav sprememb imena pa zaradi umanjkanja arhivskih virov nismo imeli, smo se dogovorili, da bi se ognili nejasnostim, da v zapisih uporabljamo poenoteni zapis Istrabenz, razen izjemoma, ko je to vezano na natančno določeno časovno obdobje.

Razstavo smo zasnovali kronološko. Na njej so na 11 panojih na temelju zbranega fotografskega gradiva predstavljena obdobja nastanka in razvoja podjetja: Začetki Istrabenza, Istrabenz na Mudi – Koper 1, Istrabenz v Kopru in okolici, Istrabenz ob meji in morju, Istrabenz po širšem Primorskem, Istrabenz

Postavitev razstave v Mali loži pod Pretorsko palačo v Kopru z Matejo Tomažinčič, oblikovalko razstave in publikacije

Postavitev razstave v avli PAK

Naslovnica publikacije

po Sloveniji, Istrabenz se širi in preoblikuje, Istrabenzovi zaposleni in kratka kronologija Istrabenza.

Zaradi epidemioloških razmer smo razstavo v aprilu 2021 postavili v Mali loži pod Pretorsko palačo, odprtem razstavišču Mestne občine Koper. Ogled je bil mogoč ves dan in vse dni v tednu od 8. do 28. aprila 2021. Tak način predstavitve je bil v obdobju protikoronskih ukrepov zelo dobrodošel, izkazal pa se je kot zelo primeren, tudi kot učinkovit način predstavitve širši javnosti tudi za čas, ko bomo (upam) zaživel brez omejitev.

Od 5. do 31. maja 2021 smo razstavo postavili na ogled v avli Pokrajinskega arhiva Koper. Dopolnjena je bila z originalnim arhivskim in muzejskim gradivom, ki so nam ga posodili ali darovali nekdanji zaposleni ali njihovi svojci, ter s krajšim TV-filmom z izseki iz oddaj, ki jih hrani ta TV-arhiv in dokumentacija RTV Slovenije.

Publikacija je zastavljena drugače. Namenjena je dodatni osvetlitvi ter predstavitvi razvoja in delovanja podjetja od njegove ustanovitve leta 1948 do zaključka lastninskega preoblikovanja podjetja leta 1996. Želeli smo raziskati njegovo dejavnost in poslovanje v obdobju, ko je bil Istrabenz v družbeni lasti.

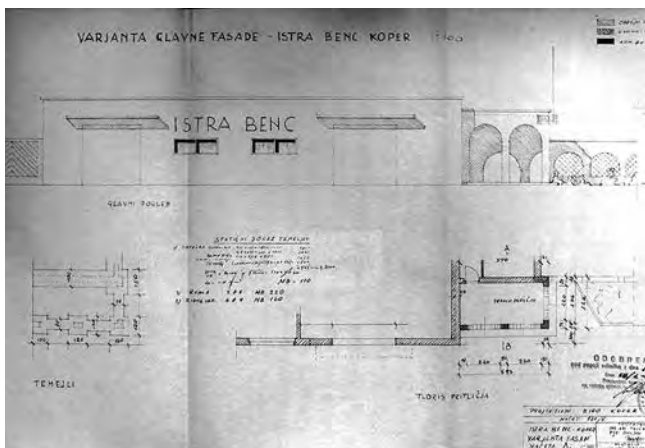
Publikacijo smo imeli namen izdati ob 70-letnici podjetja leta 2018, a to iz različnih razlogov ni bilo mogoče. Ideja se je porodila že nekaj let prej, ko so o nekdanjih primorskih podjetjih začeli postavljati razstave, izdajati publikacije, snemati dokumentarne filmske zapise in podobno. S tem so želeli ohraniti zgodovinski spomin in čas, ko je na Primorskem gospodarstvo po drugi svetovni vojni začelo rasti »skoraj iz nič«.

V publikaciji smo se trudili zajeti zgodovinsko ozadje, pričevanja nekdanjih zaposlenih ter nam dostopno ohranjeno pisno, fotografsko, avdiovizualno in drugo arhivsko gradivo, ki se nanaša na podjetje Istrabenz v tem obdobju.

Vsebinsko smo poskušali zajeti kar najširše, zato smo posamezne prispevke uvrstili v različna poglavja.

V uvodnem delu mag. Nada Čibej, direktorica Pokrajinskega arhiva Koper (PAK), predstavi zakonodajni okvir obravnave arhivskega gradiva gospodarstva ter področje kadrovske in prostorske problematike arhivov oziroma Pokrajinskega arhiva Koper in razloge, zakaj v Pokrajinskem arhivu Koper ni arhiva Istrabenza. **Dr. Jedert Vodopivec Tomažič**, urednica publikacije, osvetli ozadje nastanka tega projekta in iskanja arhivskih virov.

V drugem delu trije priznani slovenski

Načrt glavne fasade Istrabenza pri Mudi – Koper1 (SI PAK/0024/2, Projekti pri OLO Koper, t. e. 263, a. e. 2)

Bencinski servis Koper 1 in upravna stavba s skladišči v Kopru pri Mudinih vratih ob koncu gradnje leta 1957 (Hrani družina Vodopivec)

Odločba VUJA za cono B STO z dne 9. 4. 1949, o preoblikovanju podjetja Istra-Benz d. z. o. z. v delniško družbo (SI PAK/0170, t. e. 40)

Bencinski servis v Umagu, posnetek je nastal 25. maja 1953 (Hrani Vinko Kocjančič)

Nasedla in poškodovana ladja Rex je postala po vojni »največji rudnik železa v Jugoslaviji« in še pred tem pa velik »rezervoar nafte.« (Fotodokumentacija PMSMP)

zgodovinarji, ki se v svojem raziskovalnem delu posvečajo gospodarski tematiki, predstavijo razvoj gospodarstva na koprskem območju, ki je bilo po zaključku druge svetovne vojne močno odvisno od nove razmejitve med Jugoslavijo in Italijo.

Dr. Deborah Rogoznica, arhivska svetovalka iz Pokrajinskega arhiva Koper, predstavi gospodarstvo na Koprskem po letu 1945, po zaključku druge svetovne vojne. V obdobju tako imenovanih vojaških okupacijskih con (1945–1954) je jugoslovanska stran na ozemlju, ki je sodilo pod vojaško upravo, vodila politiko, ki je v prvi vrsti imela namen zavarovati svoje politične in gospodarske interese, in sicer z ustanavljanjem oblastnih gospodarskih podjetij, ki naj bi prevzela popoln nadzor nad finančno-trgovskim sistemom tega območja. Leta 1948 je bilo ustanovljeno podjetje »Istra-Benz«, ki je nastalo s preoblikovanjem odseka za gorivo Avto podjetja Adrija ter je kot osnovno nalogo imelo prodajo pogonskih sredstev na debelo in drobno. Istra-Benz, ki je začetno poslovalo kot delniška družba, je bil leta 1954 po novi jugoslovanski zakonodaji preoblikovan v družbeno gospodarsko podjetje ter je v 50. letih 20. stoletja močno povečalo svoje poslovanje in realizirane prihodke.

Dr. Nadja Terčon, muzejska svetnica v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu, na temelju dolgoletnih raziskav arhivskega gradiva in izdaji knjige »Usidrali smo se na morje«: Vzpostavitev slovenskega pomorstva 1945–1958 poda splošni pregledni prispevek o pomorstvu in plovilih ter težavah, ki so jih le-ti imeli z dobavo goriva, dokler ni za to začelo skrbeti podjetje Istrabenz Koper. O oskrbi ladij z gorivom je pričal že njegov prvi direktor Angel Gruden. Na kratko so nakazani obdobje po drugi svetovni vojni ter razmere v pomorstvu, upad pomorskega prometa in potem njegov ponovni zagon, začetek marin in uvajanje črpalk za plovila. Navedena so pomorska in ribiška podjetja, ki so gorivo nabavljala pri Istrabenzu. Posebej v obdobju med koncem vojne in časom ustanovitve Istrabenza, v letu 1946, velja postaviti v ospredje več zanimivosti glede kraje, črpanja in prodaje nafte iz nasedle in uničene ladje Rex.

Dr. Aleksander Lorenčič, direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož, osvetljuje slovensko industrijo po letu 1945 in energetske panoge od razvojnega skoka in posodobitve do deindustrializacije. Kar zadeva naftna in plinska distribucijska podjetja ter potrebno infrastrukturo za skladiščenje in distribucijo naftnih derivatov, sta bili takoj po drugi svetovni vojni ustanovljeni dve podjetji. Najprej je za distribucijo nafte in plina

Karta bencinskih servisov v sredini 60. let
(Hrani Jana Klenar Aydin)

skrbela slovenska podružnica zveznega podjetja Jugopetrol, imenovana Jugopetrol Ljubljana. Pod tem imenom je podjetje delovalo do leta 1953, ko se je osamosvojilo in preimenovalo v Petrol. Drugo slovensko naftno podjetje, Istrabenz Koper, je v prvih letih poslovalo na območju slovenske in hrvaške Istre v bistveno manjšem obsegu poslovanja, kot ga je dosegal Petrol. Vse do leta 1963 je podjetje kupovalo naftne derivate prek Petrola, nato se je osamosvojilo ter naftne derivate in plin nabavljalo neposredno pri rafineriji na Reki. Do začetka sedemdesetih let so uredili ali na novo zgradili številne bencinske črpalke. Osemdeseta leta prejšnjega stoletja je zaznamovala naftna kriza, ki je Istrabenz prisilila, da vstopi v enoten nacionalni sistem oskrbe z naftnimi derivati, na začetku devetdesetih let pa je potekal proces lastninskega preoblikovanja, ki je bil zaključen leta 1996 z nastankom holdinške družbe Istrabenz d. d. Potem se je Istrabenz še intenzivneje začel preoblikovati v smer finančnega holdinga.

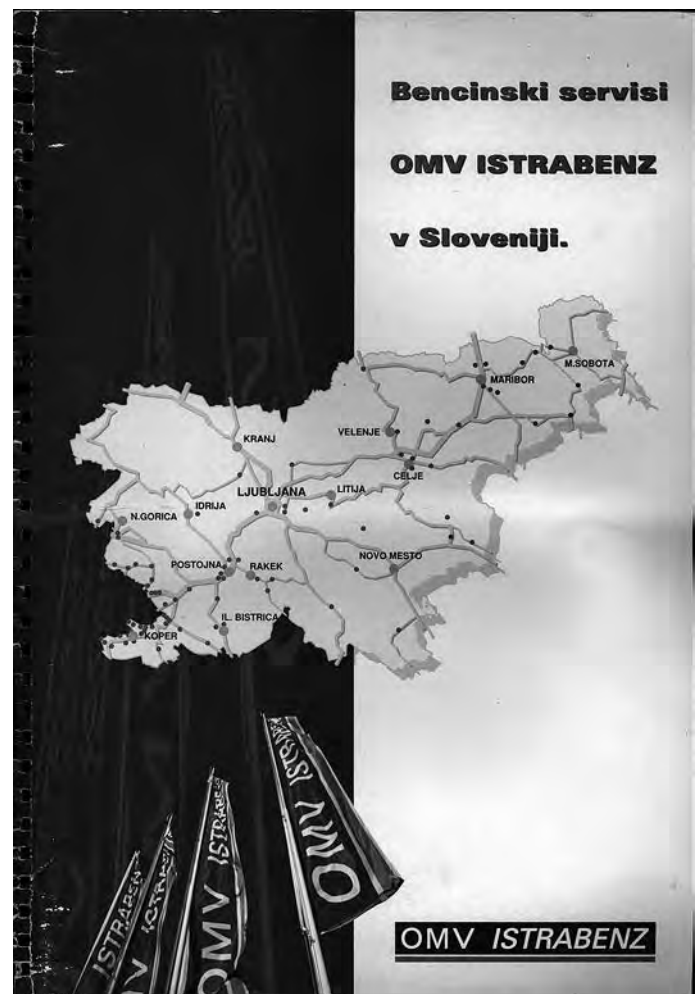
Glede na dejstvo, da arhiva podjetja Istrabenz ni oziroma so ohranjeni le fragmenti ali kopije dokumentov v sklopu drugih arhivskih fondov, smo želeli še v zadnjem hipu ohraniti, kar se je še ohraniti dalo. Ker se na arhivske vire nismo mogli povsem opreti, smo sklenili, da se naslonimo tudi na ustne vire.

Začeli smo iskati stike z nekdanjimi zaposlenimi in drugimi, kakor koli povezanimi s podjetjem, ki bi s svojim pričevanjem posredovali dragocene podatke. Odziv je bil zelo dober zlasti med starejšimi Istrabenzovimi upokojenci. Nekateri žal iz zdravstvenih razlogov niso mogli več sodelovati. Nekateri, predvsem mlajši nekdanji zaposleni, pa se niso želeli javno izpostaviti. Kljub vsemu smo poleg ustnih in pisnih izjav pridobili tudi precej fotografskega ter nekaj arhivskega in muzejskega gradiva.

Tako je v **tretjem delu Ivan Simčič**, kustos – zgodovinar iz Pokrajinskega muzeja Koper, pripravil in uredil pričevanja nekdanjih Istrabenzovih zaposlenih oziroma njihovih svojcev: Angela Albertija (roj. l. 1942, črpalakar od leta 1964 do upokojitve leta 1997), Guida Bertoka (roj. l. 1938, opravljal komercialna (1973–1974) in vodstvena dela od leta 1978 do upokojitve leta 1999) Zorka A. Cerkvénika (roj. l. 1949, od leta 1990 do upokojitve leta 2012 direktor Istrabenz plini), Franca Cvetrežnika (roj. l. 1938, črpalakar od leta 1973 do upokojitve leta 2007), Majde Fonda – žene pokojnega Ivana Fonda (1946–2017, črpalakar od leta 1967 do invalidske upokojitve leta 1999), Lojzeta Hočevarja (roj. l. 1946, vodja službe varstva pri delu in požarne varnosti od leta 1976 do upokojitve leta 2007), Petra Požrla (roj. l. 1940,

Na Serminu so zgradili osrednja skladišča naftnih derivatov v Sloveniji (Foto: Zdravko Primožič)

OMW je vstopil v Istrabenz leta 1992. Naslovnica publikacije Bencinski servisi OMW ISTRABENZ v Sloveniji (Hrani Majda Fonda)

vodja komerciale od leta 1976 do upokojitve leta 2002), Dušana Starmana (roj. l. 1947, črpalkar od leta 1968 do upokojitve leta 2005), Roberta Vatovca, sina Fabia Vatovca (1929–2012, glasbenik in knjigovodja od leta leta 1957 do upokojitve leta 1991), Lucijana Vatovca (roj. l. 1993, dolgoletni vodja oziroma namestnik vodje maloprodaje in kronist Istrabenza od leta 1957 do upokojitve leta 1993) ter navsezadnje **Fabia Ivančiča** (roj. l. 1933, dolgoletni računovodja podjetja od leta 1971 do upokojitve leta 1995 in še čez, do dokončne upokojitve leta 2001), neprecenljivega vira, ki nam je z neverjetnim spominom, širokim vpogledom in računovodsko natančnostjo posredoval veliko pisnih in ustnih izjemno dragocenih dejstev in razlag.

V zadnjem, dokumentacijskem delu, smo v sodelovanju s **Fabim Ivančičem** in iz nam danih podatkov pripravili predstavitev vseh štirih direktorjev: Angela Grudna (1948–1951), Antona Vodopivca (1951–1974), Jordana Klabjana (1984–1988) in Janka Kosmine (1974–1984, 1988–1996). Zaradi pomanjkanja dosegljivih virov se predstavitev direktorjev medsebojno razlikujejo.

V ta del je vključeno še »Kratko poročilo o lastninjenju podjetja ISTRABENZ d. d. Koper«, ki ga je leta 1996 pripravil Fabio Ivančič in podpisal direktor Janko Kosmina.

Sledi besedilni pregled vseh TV-prispevkov, ki omenjajo Istrabenz, od začetka TV Slovenija leta 1958 do leta 1996, ki ga je pripravil Rok Omahen, dokumentalist raziskovalec, in sicer iz oddaj TV Slovenija, ki jih v svojem obsežnem arhivu hrani RTV Slovenija.

Za konec je podana Kronologija podjetja Istrabenz Koper od ustanovitve leta 1948 do zaključka privatizacije leta 1996, ki vključuje tudi spremembe zapisa podjetja.

Ob zaključku podajamo misli, podane v recenzentskih mnenjih.

Zbornik obravnava nadvse aktualno temo. Poznavanje zgodovine Istrabenza je pomembno za razumevanje razvoja slovenskega narodnega gospodarstva po drugi svetovni vojni in tranzicije v kapitalizem. Zaradi polemik, ki jih je podjetju prineslo upravljanje v času zadnje finančne krize, je zgodba o Istrabenzu pomembna tudi za današnji čas. Zanimivo je za širšo javnost, še zlasti za del znanstvene skupnosti, ki se ukvarja z zgodovino socializma, tranzicije v kapitalizem in industrijskih odnosov.

Omejitev zbornika je žal ta, da se zaključí z letom 1996, čeprav na številnih mestih avtorji, avtorice in pričevalci opozarjajo na izjemno pro-

Direktorja Janko Kosmina in Jordan Klabjan leta 1995 (Foto: Zdravko Primožič)

blematično, travmatično in turbulentno obdobje, ki je temu času sledilo, in ki pravzaprav še nima resničnega epiloga. Kot nakazuje urednica zbornika, je za prihodnje raziskovalce zgodovine Istrabenza ostalo še marsikaj odprtega. Pričujoči zbornik bo tovrstnim raziskovalnim prizadevanjem nedvomno v nepogrešljivo pomoč (doc. dr. Lev Centrih).

Publikacija o Istrabenzu je priča drugega procesa. Priča o tem, kako se je poslovna dokumentacija Istrabenza, ki bi bila podlaga za zgodovino podjetja, izgubila. Mogoče ne vsa, nekaj upanja še obstaja, da se je ohranil vsaj del. Knjiga priča tudi o tem, kako je s tem nastala luknja v gospodarsko-zgodovinskem spominu lokalnega okolja. Priča tudi o naporih, ki so potrebni, da se okrnjeno zgodbo o Istrabenzu vendarle iztrga iz pozabe.

Zaradi pomanjkljive dokumentacije so procesi predstavljeni v okrnjeni obliki. Zato so se zatekli tudi k virom drugačne vrste, ki se komaj v zadnjem času upoštevajo v večji meri. Združevanje različnih drobnih in raztresenih informacij je dalo dober rezultat. Tako jim je uspelo iztrgati pozabi pot, ki je Istrabenz vodila od nekaj skromnih črpalk za motorna vozila in plovila do sodobnega energetskega podjetja, ki je že zastavilo tudi diverzifikacijo dejavnosti. Skozi posamezne zapise lahko spremljamo rast podjetja kot socialistične ustanove, njegovo širitev in umeščanje v družbeno-politični prostor Slovenije ter deloma tudi Jugoslavije. Spremljamo pot podjetja, ki se je bilo sposobno kosati z izzivi časa, razpadom jugoslovanske države in socialističnega gospodarskega sistema. Istrabenz je bilo podjetje, ki se je uspešno prebilo s postopki privatizacije prek tranzicijskega obdobja in se delno internacionaliziralo z vstopom tujega partnerja. Na koncu lahko tudi zaslutimo, kaj vse je šlo narobe, da je začel blišč uspešnosti bledeti (prof. dr. Žarko Lazarevič).

dr. Jedert Vodopivec Tomažič,
urednica publikacije in avtorica razstave
mag. Nada Čibej,
direktorica Pokrajinskega arhiva, avtorica
in članica uredniškega odbora